

Shakespeare en het pelliculetaboe

In het voorbije jaar zag Klaas Tindemans enkele opmerkelijke Shakespeare-films.

‘Niemand kan Shakespeare zinnig verfilmen zonder zich aan hem te “vergrijpen”. Dat is zelfs een noodzakelijke voorwaarde geworden.’

Portret van de Shakespeareoloog als waakhond

Nog in de jaren '70 waarschuwden inspecteurs tegen het gebruik van verfilmde Shakespeare-versies in het onderwijs: ‘... most candidates appeared to know *Macbeth* well. Some however, were handicapped by having seen a film version.’ Een film misleidt de verbeelding, maakt wreedheid te expliciet. Het fundamentele bezwaar is echter gewoonlijk subtieler. Net zoals Shakespeares dramatische tekst zelf, blijft een filmische interpretatie geconserveerd – in ieder geval veel langer dan een toneelproductie. Hoe ‘filmischer’ een film, hoe groter de bedreiging voor de ‘heiligheid’ van het drama is. Een Shakespeare-film tast de ‘canonieke’ verbeelding aan die bepaalde Shakespeare-kenners – telkens weer opgevoerd door een luie journalistiek – in stand trachten te houden.

Het beeld bedreigt de tekst, dat is het fundamentele probleem van de ‘shakespearianen’, en het duikt bij elke golf Shakespeare-films weer op. In de jaren '30 voerden Harley Granville-Barker, de Shakespeare-commentator en -regisseur van het begin van deze eeuw, en Alfred Hitchcock hierover een scherpe discussie. Granville-Barker stelde dat Shakespeare enkel in de bioscoop kon, wanneer de makers elke verwijzing naar Shakespeare vermeden: géén Shakespeare-film dus. Hitchcock vond dit standpunt typerend voor die theatermensen die zichzelf beschouwden als enige erfgenamen van Shakespeare.

Eind jaren '70, bij de ambitieuze en achteraf gezien desastreuze verfilming van letterlijk alle stukken, wordt het debat nog eens overgedaan. Dan komt er nog een taboe bij: de beeldtaal van de televisie zou volgens sommigen absoluut ongeschikt zijn voor dit drama. Shakespeare-verfilmingen lokken blijkbaar een

agressie uit die alleen geëvenaard wordt door de woede bij ‘ketterse’ interpretaties van de Bijbel of de Koran. Wat eigenzinnige filmregisseurs doen is meestal even wraakroepend als de heiligschennis van Martin Scorsese in *The last temptation of Christ* of Salman Rushdie in *The satanic verses*. Shakespeare is een heilig auteur, zijn naam staat niet voor theateraal potentieel, maar voor een even heilige tekst, een verzegelde ‘letterlijkheid’. Liefst voer je hem zelfs niet meer op. De recente golf van Shakespeare-films lokt opnieuw verontwaardiging uit, alsof enkel de literatuur (wetenschap) recht heeft op een interpretatie, op haar lezing die niet eens ‘interpretatie’ mag heten, want het gaat om de ‘ware bedoeling’ van de auteur. De literaire tekst van Shakespeare heeft een vaste betekenis, die echter niet uitgesproken, laat staan in beelden vastgelegd kan of mag worden. De filmer die dit totaal achterhaalde axioma naast zich neerlegt – net zoals trouwens elke (continentale) theatermaker die iets zinnigs wil tonen – kan steevast rekenen op schamper commentaar: voor een Shakespeare-script moet je geen rechten meer betalen. Hoe scherper het standpunt van de filmmaker, hoe meer hoon vanwege zelfbenoemde Shakespeare-apostelen. Een marxistisch geschoolde Shakespeare-kenner moet zeker weten dat een tijdloze, ‘immateriële’ betekenis van een Shakespeare-drama niet bestaat en nooit bestaan heeft. Anderzijds is dit proces iets te gemakkelijk te maken, vooral omdat de geruchtmakende Shakespeare-films van de laatste maanden inderdaad niet zo’n vanzelfsprekende kwaliteit bezitten.

Het voorbije jaar genoot de bioscoopbezoeker het voorrecht om drie opmerkelijke Shake-

speare-films te zien: *Romeo + Juliet* van de Australiër Baz Luhrmann, *Hamlet* van Kenneth Branagh en *Richard III* van Richard Loncraine en Ian McKellen. Daarnaast maakte Al Pacino een *Looking for Richard*, een vreemde film, meer een soort dramaturgische workshop rond *Richard III*.

Geen van deze verfilmingen – Branagh misschien uitgezonderd, maar hij doet zijn best om niet ‘orthodox’ over te komen – heeft veel boodschap aan een hermeneutisch verhaal over (de criteria voor) de vertaalbaarheid van tekst in beeld, een discussie die zo oud is als het moderne theater zelf. Het naturalisme (met name bij de Shakespeare-producties van de hertog van Meiningen, eind vorige eeuw) werd ook beschouwd als een aanslag op de zuiverheid van de canonieke tekst. De vraag naar ‘trouw’ ten opzichte van de Shakespeare-tekst moet dus niet gesteld worden: zoiets bestaat niet, niet in het toneel, niet in enige andere vorm van ‘singuliere’, lichamelijke representatie. Je kan alleen maar het al te vertrouwde tekstmateriaal – een onduidelijke tragedie met lange, richtingloze monologen (*Hamlet*), een liefdestragedie in prikkelende verzen (*Romeo + Juliet*), een kroniek van monomane heerszucht (*Richard III*) – toetsen aan de zeggingskracht van beeldtaal, geluidsband, spelers, montage. Misschien zou het inderdaad gemakkelijker zijn om, Granville-Barker indachtig, Shakespeare-films van Shakespeare te ontdoen, zoals *West side story* dat met *Romeo and Juliet* deed, of *My own private Idaho* dat met de *Henry IV*-stukken. Dan verdwijnt elke verleiding om naar een canon in de interpretatie-geschiedenis te zoeken. Maar ook dit garandeert niets, want na Kurosawa's *Throne of blood*